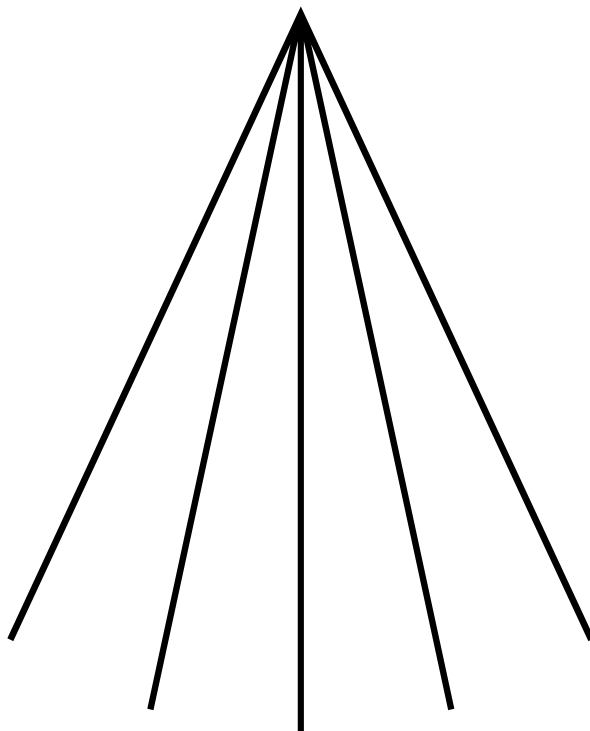

**Gerhard
Ludwig
Müller**

**Dogmatyka
katolicka**

Przełożył

Wiesław Szymona OP

Wydawnictwo WAM

Spis treści

Przedmowa do polskiego wydania – Prawda i dobro dogmatyki	27
Przedmowa do szóstego wydania	31
Wykaz skrótów	33

ROZDZIAŁ PIERWSZY

Teologiczna epistemologia objawienia

I. Tematy i perspektywy	41
1. Cel i program „podręcznika dogmatyki”	41
2. Teologia – nauka o wyznaniu i praktyce wiary chrześcijańskiej	43
a) Konieczność gruntownej refleksji naukowej	43
b) Historia „teologicznej nauki wprowadzającej”	45
c) Aktualne zadania epistemologii teologicznej	51
3. Teologia jako nauka	51
a) Pojęcie i cel teologii chrześcijańskiej	51
b) Jedność teologii w świetle jej przedmiotu formalnego	54
c) Jedność teologii widziana z perspektywy wzajemnych odniesień jej poszczególnych dyscyplin	58
d) Kwestia naukowego charakteru teologii	60
e) Analogia jako teologiczna zasada poznania	66
f) Dialogiczna relacja teologii do filozofii i do nauk przyrodniczych	72
g) Eklezjalność teologii	73
II. Dogmatyka jako specyficzna dyscyplina teologiczna	74
1. Definicja	74
2. Czy metodę dogmatyczną można jeszcze dzisiaj uzasadnić naukowo i moralnie?	74

3. Historyczne pojęcie prawdy dogmatyki	76
4. Struktura dogmatyki	77
5. Strukturalny plan dogmatyki	82
III. Relacyjna rzeczywistość teologii: objawienie się Boga w Jezusie Chrystusie	83
1. Pojęcie i koncepcja „objawienia”	83
2. Objawienie jako udzielenie się Trójjedynego Boga	85
3. Jezus z Nazaretu: objawienie „jedynego Syna Ojca” i pośrednika Nowego Przymierza	87
4. Posłanie Ducha Świętego jako źródło wiary Kościoła	88
5. Obecność objawienia Chrystusowego przez pośrednictwo apostolskiego świadectwa	89
IV. Pośrednictwo teologii: Wiara Kościoła	91
1. Nauka o Piśmie Świętym	92
a) Spisanie Słowa Bożego jako następstwo inkarnacyjnego charakteru objawienia	92
b) Historyczno-teologiczna interpretacja „słowa Bożego w słowie ludzkim”	93
c) Powstawanie kanonu	95
d) Natchnienie Pisma	97
e) Normatywny charakter Pisma Świętego dla teologii	100
2. Nauka o Tradycji	102
a) Tradycja jako podstawowe zjawisko antropologiczne	102
b) Teologiczne pojęcie Tradycji	102
c) Tradycja jako zasada poznawcza Kościoła poapostolskiego	103
d) Formułowanie zasady Tradycji w historii teologii	104
e) Pismo i Tradycja jako temat soboru trydenckiego	108
f) Nauka soboru watykańskiego II	109
g) Tradycja apostołsko-kościelna w swych konkretnych formach realizacji	110
h) Dogmat w świetle historycznego pojęcia prawdy	117
3. Przepowiadanie i Nauczycielski Urząd Kościoła	124
a) Wspólnota wierzących jako podmiot przepowiadania	125
b) Autorytet doktorów Kościoła	126
c) Biskupi urząd nauczycielski Kościoła (<i>magisterium ecclesiasticum</i>) ..	127
d) Nieomyślność Kościoła w przyjmowaniu i głoszeniu objawienia ...	128
V. Panorama wielkich epok historii Kościoła	129
1. Patrystyka	129
2. Teologia średniowiecza (scholastyka)	130

a) Prescholastyka (700–1000)	131
b) Wczesna scholastyka (1000–1200)	131
c) Złoty wiek scholastyki (1200–1350)	132
d) Późna scholastyka (1350–1500)	133
3. Reformacja i katolicka scholastyka trydencka	133
4. Przełom okresu oświecenia	135
5. Szkoła tybingeńska i neoscholastyka	136
6. Teologia XX wieku	138

ROZDZIAŁ DRUGI

Człowiek jako adresat samoudzielenia się Boga

(Antropologia teologiczna)

I. Tematy i perspektywy antropologii teologicznej	139
1. Pojęcie	139
2. Konkretny człowiek jako podmiot i temat teologii	140
3. Transcendentalny horyzont każdej antropologii	141
4. Dokumenty Magisterium dotyczące antropologii	142
II. Istotne perspektywy antropologii transcendentalnej	143
1. Stworzonność człowieka	143
2. Podobieństwo Boże człowieka	144
a) Główne twierdzenie antropologii teologicznej	144
b) Interpretacje podobieństwa Bożego w historii teologii	145
3. Jedność osobowa człowieka i jego duchowo-cielesna natura	147
a) Twierdzenie wiary	147
b) Świadectwo Biblii	148
c) Rozwój tematu w historii teologii	149
d) Orzeczenia Urzędu Nauczycielskiego	152
e) Teorie o pochodzeniu indywidualnej duszy ludzkiej	153
4. Płciowość albo osobowa egzystencja człowieka jako mężczyzny i kobiety	154
5. Aniołowie jako stworzenia osobowe towarzyszące człowiekowi	155
a) Dane biblijne	155
b) Wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła	155
c) Próba systematycznego objaśnienia	156
d) Diabeł, demony i ich wpływ na historię niezbawienia	156
III. Stworzonność ludzka w swej historycznej realizacji	157
1. Historyczny kontekst relacji Bóg – człowiek	157
2. Wspólnota życia z Bogiem jako jedyny cel ludzkiej historii	158

3. Hermeneutyka twierdzeń protologicznych	159
4. Ustanowienie człowieka w „sprawiedliwości i świętości”	161
IV. Egzystencja ludzka między grzechem i łaską	164
1. Pod panowaniem grzechu i śmierci	164
a) Grzech jako negacja stworzonego człowieka	164
b) Nauka o grzechu pierwotnym	166
c) Historyczne konflikty wokół dogmatu o grzechu pierwotnym	170
d) Etapy historii teologii	175
2. Człowiek jako adresat obietnicy łaski i życia	185
a) Stałe ukierunkowanie człowieka na zbawienie Boże albo chrystofinalizacja aktu stwórczego	185
b) Dopelnienie stworzenia w wiecznej wspólnocie z Bogiem w partycypowaniu Jego trójosobowej miłości	185

ROZDZIAŁ TRZECI

Samoobjawienie się Boga jako Stworzyciela świata

(Nauka o stworzeniu)

I. Tematy i perspektywy teologii stworzenia	187
1. „Stworzenie” – pojęcie teologiczne	187
2. Stworzenie jako pierwotne samoobjawienie się Boga	188
3. Ważniejsze orzeczenia Magisterium dotyczące nauki o stworzeniu ...	190
4. Dogmat o stworzeniu w swych elementach konstytutywnych	192
5. Teologia stworzenia w strukturze dogmatyki	194
a) Strukturalne problemy teologii stworzenia	194
b) Napięcie między wizją historiozabawczą i systematyczną	195
c) Partykularny charakter chrześcijaństwa i jego roszczenie uniwersalne	195
d) Wewnętrzne wzajemne odniesienia porządków stworzenia i odkupienia	196
6. Teologia stworzenia w odróżnieniu od religijnych i naukowych koncepcji powstania świata	197
a) Mityczne koncepcje powstania świata	197
b) Kosmologie filozoficzne	198
c) Naturalna teologia filozofii	199
d) Obraz świata w nowożytnych naukach przyrodniczych	201
II. Wiara w Boga Stwórcę w świadectwie biblijnym	203
1. Wiara w stworzenie w Starym Testamencie	204
a) Świadectwa z okresu przed wygnaniem	204

b) Izraelska teologia stworzenia według P i Deutero-Izajasza	205
c) Stworzenie w literaturze mądrościowej	208
2. Wypowiedzi o stworzeniu w Nowym Testamencie	208
a) Wiara w stworzenie w życiu ziemskiego Jezusa	208
b) Teocentryka stworzenia	209
c) Jezus Chrystus jako pośrednik stworzenia i odkupienia	209
d) Pneumatologiczne pośrednictwo wiary w stworzenie	210
e) Eschatologia stworzenia	210
III. Rozwój doktryny stworzenia w historii teologii	211
1. W patrystyce	211
a) Apologeci II stulecia	211
b) Historiozbawcza jedność stworzenia i odkupienia według Ireneusza	212
c) Próba racjonalnego pośredniczenia wiary w stworzenie z metafizyczną kwestią początku (Klemens, Orygenes)	213
d) Teologia stworzenia u św. Augustyna	216
2. Temat stworzenia w teologii wczesnego średniowiecza	220
a) Jan Szkot Eriugena: neoplatonńska teologia stworzenia	220
b) Napięcie między metafizyczną i historiozbawczą teologią stworzenia	221
3. Teologia stworzenia w złotym wieku scholastyki	222
a) Przygotowanie syntez złotego wieku przez recepcję Arystotelesa ..	222
b) Teologia stworzenia według św. Bonawentury	224
c) Teologia stworzenia u św. Tomasza z Akwinu	225
d) Rozwój w późnym średniowieczu	233
4. W kontekście nowego obrazu świata nauk przyrodniczych i kryzysu podstaw metafizyki i teologii filozoficznej	235
a) Ogólna sytuacja	235
b) Teologia fizykalna jako odpowiedź na nową fizykę	236
c) Filozoficzna skłonność do naturalizmu	237
d) Podmiotowo-filozoficzna nowa konstrukcja metafizyki i filozoficznej teologii	238
5. Nowa kontrowersja katolicko-protestancka dotycząca teologii filozoficznej jako dojście do historycznego objawienia	240
IV. Systematyczna rekonstrukcja	242
1. Urzeczywistnianie się pozaboskiego bytu przez aktualność Boga	242
2. Stwarzanie w kontekście ewolucji i ludzkiej historii wolności	244
3. Objawienie się Boga jako Stwórcy i Odkupiciela	247

4. Uniwersalne rządzenie światem i działająca obecność Boga w świecie 249
 5. Stworzenie i łaska jako zasady stworzonej wolności albo tajemnica Opatrzności 250

ROZDZIAŁ CZWARTY

**Samoobjawienie się Stwórcy jako Boga Izraela
 i Ojca Jezusa Chrystusa
 (Teo-logia)**

I. Geneza chrześcijańskiej wiary w Boga w samoobjawieniu się

Boga Ojca 253

1. Objawienie relacyjnej istoty Boga 253

2. Centrum Starego Testamentu: stosunek przymierza Jahwe do Izraela .. 256

 a) Zasada hermeneutyczna 256

 b) Objawienie imienia 257

3. Jahwe, Bóg, Pan, Stwórca i Ojciec Izraela 259

 a) Jedyność Jahwe (monoteizm objawiony) 259

 b) Osobowa rzeczywistość Jahwe 261

 c) Objawienie istoty Boga w Jego działaniu (przymioty Boga) 264

 d) Niektóre nieporozumienia (wszechmoc i ojcostwo Boga) 267

 e) Eschatologia „bycia dla” Jahwe powszechność ojcowskiego panowania 268

II. Bezpośredniość Jahwe do jego ludu i samopośrednictwo w słowie i duchu (mądrość) 270

III. Eschatologiczne samoobjawienie się w „Synu Bożym” i obietnica mesjańskiego pośrednika zbawienia 272

1. Niebiańskie postacie pośrednika zbawienia 273

 a) Anioł Jahwe 273

 b) Mądrość 273

 c) Syn Człowieczy 273

2. Ziemskie postacie pośrednika zbawienia 274

 a) Pośrednik królewsko-mesjański 274

 b) Kapłan jako pośrednik 275

 c) Prorok jako pośrednik zbawienia 275

 d) Izrael a Sługa Pański 276

IV. Systematyczne spojrzenie 276

1. Eschatologiczna wspólnota z Bogiem w Duchu Świętym 276

2. Objawienie Jahwe jako Ojca Jezusa i objawienie Jezusa jako wcielonego SŁOWA w DUCHU 277

ROZDZIAŁ PIĄTY

Objawienie Jezusa jako „Syna Ojca” i jako pośrednika panowania Boga (Chrystologia/soteriologia)

I. Tematy i horyzonty chrystologii	279
1. Historyczne spełnienie samoobjawienia się Jahwe w Jezusie z Nazaretu	279
2. Zadania traktatu chrystologicznego	281
3. Dogmat chrystologiczno-soteriologiczny	283
a) Przegląd najważniejszych dokumentów Urzędu Nauczycielskiego ..	283
b) Istotne aspekty wiary Kościoła w Chrystusa	285
c) Herezje chrystologiczne	287
4. Napięcie między dogmatem i historią w chrystologii nowożytnej („Jezus historii i Chrystus dogmatu”)	288
a) Wpływ uwarunkowań antropologicznego zwrotu filozofii nowożytnej na chrystologię	288
b) Źródło przeciwstawiania historycznego Jezusa i Chrystusa wiary w nowożytnym dualizmie poznawczym	289
c) Racjonalistyczne rekonstrukcje chrystologii	290
d) Rozpad dogmatu chrystologicznego pod wpływem empiryzmu i pozytywizmu	293
e) Odkrycie kerygmatu Chrystusa	295
f) Nowe spotkanie problematyki historycznej i dogmatycznej z chrystologią i próba stworzenia chrystologii „oddolnej”	297
5. Pierwotna synteza chrystologiczna: ukrzyżowany Jezus jest wskrzeszonym przez Ojca Chrystusem	298
a) Wydarzenie paschalne jako źródło paschalnego świadectwa	298
b) Jedność paschalnego wyznania wiary w wielości świadectw biblijnych	299
c) Przełożenie doświadczenia paschalnego na język paschalnego świadectwa	300
II. Pierwotne świadectwo Kościoła o Jezusie Chrystusie	301
1. Początki i Tradycja wyznania wiary w Chrystusa	301
a) Jezus z Nazaretu – postać historyczna	301
b) Żydowskie pochodzenie i wizja wiary Jezusa	303
c) Wydarzenie paschalne jako „inaugurujący zapłon” historii oddziaływania Jezusa z Nazaretu	303
2. Publiczna działalność Jezusa aż do śmierci na krzyżu	305
a) Centrum Jego przepowiadania: głoszenie eschatologicznego panowania Boga	305

b) Teocentryzm <i>basileia</i>	306
c) Królestwo Boże w praktyce Jezusa	308
d) Synowska relacja Jezusa do Boga jako źródło głoszenia <i>basileia</i>	310
e) Mesjańskość Jezusa	314
f) Spełnienie pro-egzystencji Jezusa przez śmierć na krzyżu	317
3. Wskreszenie Jezusa z martwych jako przyznanie się Ojca do „swego Syna”	320
a) Kerygmat paschalny (świadczenie i wyznanie wiary)	320
b) Historyczność doświadczenia paschalnego i transcendencja wydarzenia paschalnego	324
c) Teocentryczny horyzont rozumienia wiary paschalnej	325
d) Zmartwychwstanie Jezusa jako wywyższenie „na prawicę Ojca” ...	329
e) Aktualna obecność wywyższonego Pana w Duchu Świętym	329
f) Zstąpienie Jezusa do królestwa zmarłych	330
g) Pełne objawienie panowania Boga przy powtórny przyjsciu Jezusa na sąd ostateczny	331
4. Boskie pochodzenie Jezusa	332
a) Tajemnica osoby Jezusa: synostwo Boże	332
b) Trzy główne koncepcje bosko-ludzkiej jedności Chrystusa: preegzystencja, wcielenie, poczęcie za sprawą Ducha	336
aa) Co oznacza preegzystencja Syna?	336
bb) Wcielenie Logosu	339
cc) Poczęcie człowieka Jezusa za sprawą Ducha i Jego narodzenie z Dziewicy Maryi	340
III. Wyznanie wiary w Chrystusa w historii wiary	344
1. Przegląd tematów i etapów historii dogmatu chrystologicznego	344
a) Wyznanie wiary w Chrystusa w epoce Ojców Kościoła	345
b) Chrystologia w scholastyce	346
c) Kryzys i odnowa chrystologii w europejskim oświeceniu	346
2. Kształtowanie się dogmatu chrystologicznego w pierwszych siedmiu wiekach	347
a) Pierwsza refleksja chrystologiczna	347
b) Negacja Bóstwa Chrystusa (adopcjanizm)	348
c) Negacja prawdziwego człowieczeństwa Chrystusa (doketyzm i gnoza)	349
d) Filozoficzna krytyka wcielenia	350
e) Chrystologia kościelna przed soborem nicejskim	351
f) Spór o Bóstwo Logosu i Syna Ojca	355
aa) Doktryna Ariusza	355
bb) Zniszczenie wyznania wiary w Chrystusa przez Ariusza	356
cc) Sobór nicejski (325)	358

g) Samookreślenie nicejskiego katolicyzmu przeciwko arianom	359
aa) Herezje Marcelego z Ancyry i Fotyna z Sirmium	360
bb) Spór o integralność ludzkiej natury (apolinaryzm)	361
h) Spór o jedność podmiotu w Chrystusie (unia hipostatyczna)	362
aa) Przegląd rozwoju historycznego	362
bb) Teodor z Mopswestii	363
cc) Nestorianizm	365
dd) Cyryl Aleksandryjski	366
ee) Sobór efeski (431)	367
ff) Zjednoczenie w roku 433	368
gg) Geneza monofizytyzmu	368
i) Sobór chalcedoński (451)	369
aa) Definicja Chalcedonu	369
bb) Komunikacja idiomatów	371
j) Końcowa faza tworzenia dogmatu chrystologicznego	372
aa) Monofizytyzm po soborze chalcedońskim	372
bb) Doktryna enhipostazji	373
cc) Formuła: „Jeden z Trójcy cierpiał”	374
dd) Neochalcedonizm na soborze konstantynopolitańskim II (553)	374
ee) Sobór konstantynopolitański III (680/81) i potępienie monoteletyzmu	375
3. Chrystologia w scholastyce	378
a) Ważne wyznania wiary	378
b) Odrzucenie adopcjanizmu	378
c) Rozbieżne interpretacje unii hipostatycznej w XII wieku	379
d) Urzędowa krytyka teorii <i>habitus</i>	380
e) Chrystologia tomistyczna	380
f) Nauka Dunsza Szkota o unii hipostatycznej	383
g) Kwestia motywu wcielenia	385
4. Kwestie chrystologiczne w reformacji	386
5. Kenotyicy luterkańscy	388
6. Chrystologia pod wpływem psychologicznej antropologii epoki nowożytnej	389
7. Dzisiejsze koncepcje chrystologiczne	390
a) Perspektywy dzisiejszej chrystologii	390
b) Transcendentalno-antropologiczna interpretacja tajemnicy Chrystusa	391
c) Jezus Chrystus w kontekście historii uniwersalnej	392
d) Aspekty polityczno-eschatologiczne	393
e) Motywy teologii trynitarniej	393

IV. Jezus Chrystus – pośrednik zbawienia	394
1. Zadania soteriologii	394
2. Świadcstwo Biblii o zbawieniu i pośredniku zbawienia	395
3. Dogmat soteriologiczny	398
4. Koncepcje soteriologiczne w historii teologii	400
a) Przebóstwienie człowieka (patrystyka)	400
b) Doktryna zastępczego zadośćuczynienia (teoria zadośćuczynienia)	402
c) Odkupienie w kontekście nowożytnej historii emancypacji	405
d) Jezus jako tradent integralnego procesu wyzwolenia	405
5. Odkupienie w świetle Bosko-ludzkiej wymiany miłości	407

ROZDZIAŁ SZÓSTY

Objawienie Ducha Ojca i Syna

(Pneumatologia)

I. Tematy i perspektywy nauki o Duchu Świętym	411
1. Samoobjawienie się Boga w swym Duchu	411
2. Biblijny sposób mówienia o Duchu Świętym	412
3. Definicja pneumatologii i jej miejsce w dogmatyce	414
4. Wiążące wyznanie wiary Kościoła w Ducha Świętego	415
5. Sprzeczności heretyckie	416
6. Ważniejsze dokumenty Magisterium dotyczące pneumatologii	417
II. Duch Święty w wydarzeniu samoobjawienia się Boga	419
1. Duch Boga w objawieniu starotestamentowym	419
2. Dowiedzenie mesjańskiego synostwa Bożego Jezusa przez Ducha Bożego	420
3. Wywyższony Pan jako pośrednik Ducha od Ojca i od Syna	421
4. Duch Święty, inny Poczyszyciel (Jan)	423
5. Wielkanoc i Pięćdziesiątnica jako źródło wiary w Trójcę	424
III. Poznanie Boskiego działania, natury i hipostazy Ducha Świętego	424
1. Podstawy biblijne	424
2. Prezentacja hipostazy Ducha u Orygenesusa	426
3. Potępienie duchoburców	427
4. Końcowa faza powstawania dogmatu pneumatologicznego	428
IV. Przegląd systematyczny	429

ROZDZIAŁ SIÓDMY

Samoobjawienie się Boga jako miłości Ojca, Syna i Ducha (Nauka o Bogu Trójjedynym)

I. Tematy i horyzonty teologii Trójcy	435
1. Definicja i miejsce traktatu o Trójcy w dogmatyce	435
2. Problem systematyczny teologii Trójcy	437
3. Oryginalność chrześcijańskiej nauki o Trójcy	437
4. Trójca w Credo i w liturgii	438
5. Najważniejsze dokumenty Magisterium dotyczące wiary w Trójcę	440
6. Teologiczne twierdzenia odnoszące się do dogmatu Trójcy	440
7. Herezje sprzeczne z dogmatem Trójcy	441
a) Gnostycki dualizm i plotynizm	441
b) Modalizm	442
c) Tryteizm	443
d) Odrzucanie Trójcy przez arian	445
e) Krytyka wiary trynitarnej w religiach monoteistycznych	445
8. Antytrynitaryzm od XVI wieku	447
9. Odnowa myśli trynitarnej	450
a) Spekulatywna filozofia Trójcy u Hegla	450
b) Trójca jako <i>specificum christianum</i>	452
II. Wiara w Trójcę w świadectwie Biblii	452
III. Perspektywy historyczno-teologiczne	456
1. Historiozbawcza wizja Ireneusza z Lyonu	457
2. Wkład Tertuliana do nauki o Trójcy	457
3. Orygenes jako pierwszy teolog Trójcy	458
a) Ojciec jest źródłem Bóstwa	459
b) Logos jest odwiecznym i wcielonym Synem Bożym	459
c) Duch Święty jako Dawca życia Bożego	460
4. Soteriologiczna nauka Atanazego o Trójcy	460
5. Nauka kapadocjan o Trójcy	462
6. Nauka św. Augustyna o Trójcy	463
7. Przejście do scholastyki	465
8. Nauka Ryszarda ze św. Wiktora o Trójcy	466
9. Nauka św. Bonawentury o Trójcy	467
a) Wewnętrzne pochodzenia	467
b) Wcielony Syn Boży jako pośrednik	468
c) Duch jako Dar eschatologiczny	468

10. Teologia Trójcy św. Tomasza z Akwinu	469
a) Tomasz z Akwinu w tradycji augustyńskiej doktryny Trójcy	469
b) Pochodzenia w Bogu	470
c) Konstytuowanie osoby przez relacje	472
d) Misje Boże (<i>missiones</i>)	475
11. Ekskurs: Problem <i>filioque</i>	476
IV. Systematyczne koncepcje współczesnej teologii Trójcy	478
1. Trójca jako źródło i realizacja teologii słowa Bożego (Karl Barth)	479
2. Trójca jako treść samoudzielania się Boga (Karl Rahner)	481
3. Pośredniczenie wiary w Trójcę przez teologię krzyża (Eberhard Jüngel)	484
4. Społeczna doktryna Trójcy (Jürgen Moltmann)	486
5. Trójca w uniwersalno-historycznym objawieniu (Wolfhart Pannenberg)	487
6. Teodramatyka nauki o Trójcy (Hans Urs von Balthasar)	489
7. Podsumowanie: spełnienie człowieka w trynitarniej tajemnicy miłości	491

ROZDZIAŁ ÓSMY

**Matka Chrystusa – prawzór egzystencji chrześcijańskiej
i typ Kościoła**

(Mariologia)

I. Tematy i horyzonty mariologii	495
1. Mariologia jako konkretna antropologia i jej miejsce w dogmatyce ...	495
2. Główne wypowiedzi dogmatyczne o Maryi	496
3. Podstawowa zasada mariologiczna	497
4. Mariologiczne wypowiedzi doktrynalne w całościowym kontekście chrześcijańskiego wyznania wiary	499
5. Perspektywy postrzegania	499
a) Mariologia jako temat ekumeniczny	499
b) Maryja w teologii feministycznej	500
c) Maryja w teologii wyzwolenia	500
d) Maryja jako pozytywna lub negatywna postać symboliczna w wewnątrzkościelnych ruchach	500
e) Tendencje we współczesnej mariologii naukowej	501
II. Maryja w biblijnym świadectwie objawienia	501
1. Maryja, Rodzicielka Syna Bożego jako człowieka (Paweł)	501
2. „Syn Boży” jako „Syn Maryi” (Marek)	501

3. Poczęcie Jezusa z Dziewicy Maryi za sprawą Ducha (Mateusz, Łukasz)	502
a) Świadectwo biblijne	502
b) Znaczenie teologiczne	504
c) Izraelski horyzont i „semantyczne uniwersum” perykopy zwiastowania	505
d) Historyczno-religijna nieporównywalność	506
4. Maryja – typ wiary (Łukasz)	507
5. Maryja – świadek chwały Bożej (Jan)	508
6. Istotne rysy nowotestamentowego obrazu Maryi	509
7. Obraz Maryi w apokryfach	510
III. Rozwój mariologicznych wypowiedzi w historycznym procesie wiary	510
1. Historiozbawczy krąg tematyczny: antyteza niewiary Ewy i wiary Maryi	510
2. Chrystologiczny horyzont rozumienia dziewictwa i Bożego Macierzyństwa	512
a) Dziewictwo Maryi	512
b) Macierzyństwo Boże Maryi jako następstwo unii hipostatycznej	517
3. Problematyka antropologiczna i związana z nią teologia łaski: teologiczne omówienie początków i spełnienia Maryi	519
a) Zachowanie Maryi od grzechu pierworodnego	520
b) Ukoronowanie Maryi w łasce zmartwychwstałego Chrystusa (wniebowzięcie Maryi)	522
4. Maryja we wspólnocie Kościoła	525
a) Kościół jako wspólnota zbawienia	525
b) Kult Maryi i wzywanie Jej wstawiennictwa	526
IV. Wizja systematyczna: mariologia – paradygmat trynitarnie otwartej antropologii (KK 53)	527
1. Człowiek jako adresat łaski	527
2. Powołanie do współdziałania w wolności	529
3. Wspólnota jako miejsce i cel zbawienia	530
4. Zwycięstwo łaski	531
 ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY	
Samoobjawienie się Trójjedynego Boga w spełnieniu człowieka (Eschatologia)	
I. Horyzonty i perspektywy eschatologii	533
1. Tematyka i miejsce eschatologii w całości dogmatyki	533
2. Problematyka eschatologii	534

3. Hermeneutyka twierdzeń eschatologicznych	535
4. Ważniejsze wypowiedzi doktrynalne dotyczące eschatologii	536
a) Dotyczące losu pojedynczego człowieka	536
b) Dotyczące wspólnoty żyjących i zmarłych w Chrystusie	538
c) Dotyczące eschatologii powszechnej	538
5. Różnice w stosunku do prawosławnego i protestanckiego wyznania wiary	539
6. Eschatologia chrześcijańska w nawiązaniu i w sprzeciwie	540
a) Wiara w nieśmiertelność w filozofii greckiej	541
b) Destrukcja eschatologii w nowożytnej krytyce chrześcijaństwa ...	542
7. Ponowne odkrycie eschatologii jako podstawowego chrześcijańskiego przeznaczenia	546
8. Myślne kategorie obecnej eschatologii	549
a) Teocentryzm, chrystocentryzm i antropocentryzm	549
b) Dialogiczne spotkanie z Bogiem	549
c) Cieleśno-światowa struktura pośredniczenia zbawienia	549
d) Przyszłość jako wymiar teraźniejszości zbawienia	550
II. Eschatologia samoobjawienia się Boga w świadectwie Biblii	550
1. Adwentowa eschatologia w Starym Testamencie	550
a) Jahwe, Bóg zbawienia	551
b) Transponowanie pokładanej w Jahwe nadziei w profetycznej teologii	551
c) Dramatyzacja pokładanej w Jahwe nadziei w apokaliptyce	552
d) Nadzieja na pośmiertną egzystencję	553
2. Centrum nowotestamentowej eschatologii w przepowiadaniu królestwa Bożego przez Jezusa	555
a) Głoszenie królestwa Bożego jako nowe centrujące założenie	555
b) Eschatologia u synoptyków	557
c) Wypowiedzi eschatologiczne w listach Pawła	558
d) Eschatologia w listach Deutero-Pawłowych (universalizm, opóźnianie się paruzji)	559
e) Pozostała literatura listowa	560
f) Eschatologiczny wymiar u Jana	561
g) Apokalipsa Jana	561
III. Eschatologia w historii teologii	562
1. Problemy w patrystyce	562
a) Eschatologia a teologia historii	562
b) Napięcie między eschatologią indywidualną i ogólną (czas pośredni)	563

c) Modlitwa za zmarłych, wspólnota świętych, oczyszczenie (czyściec)	564
2. Traktat o zmartwychwstaniu w scholastyce	566
a) Przyszłe zmartwychwstanie	567
b) Cechy zmartwychwstałych ciał	568
c) Śmierć i sąd	569
IV. Systematyczny wykład eschatologii	569
1. Bóg jest miłością: panowanie Ojca	570
2. Bóg jest naszą sprawiedliwością: panowanie Syna	571
a) Bóg Trójjedyny jako miara stworzeń	571
b) „Chrystus stał się dla nas sprawiedliwością, uświęceniem i odkupieniem” (1 Kor 1,30)	572
c) Teologia śmierci	573
3. Bóg jest życiem wiecznym: <i>koinonia</i> w Duchu Ojca i Syna	581
a) Czym jest życie wieczne?	581
b) „Koniec świata” w świetle teologii i nauk przyrodniczych	583
c) Weselna jedność świata z Bogiem w Jezusie Chrystusie	583

ROZDZIAŁ DZIESIĄTY

Kościół – nowy Boży lud przymierza

(Eklezjologia)

I. Tematy i perspektywy eklezjologii	585
1. Pojęcie i zadanie eklezjologii	585
2. Kościół jako temat wyznania wiary	586
3. Poszczególne tematy i ważne nauczycielskie dokumenty eklezjologii ..	586
4. Istotne wypowiedzi doktrynalne	588
a) Źródło Kościoła w zbawczej woli Trójjedynego Boga	588
b) Sakramentalna istota Kościoła	588
c) Istotne cechy Kościoła wynikające z jego sakramentalności	588
d) Znamiona Kościoła	589
e) Konieczność zbawcza pielgrzymującego Kościoła (przynależność do Kościoła)	591
f) Historyczność i eschatologia Kościoła	592
g) Charyzmatyczno-sakramentalny ustrój Kościoła	592
h) Maryjna typologia Kościoła	593
5. Traktat „eklezjologii” w całości dogmatyki	593
6. Aktualne tematy	595

II. Kościół w świadectwie Biblii	597
1. Wybrany lud przymierza jako narzędzie zbawczej woli Jahwe	597
a) Początki i istota Izraela jako ludu przymierza	597
b) Pośrednicząca posługa Izraela	599
c) Lud Boży jako quasi-osoba i indywidualny pośrednik zbawienia jako jego przedstawiciel	599
2. Kościół Syna Bożego – Lud Boży w Nowym Przymierzu	600
a) Prasynteza eklezjologiczna: wspólnota uczniów jest Kościołem Chrystusa	600
b) Nowe ukonstituowanie ludu Bożego w wyniku wybrania przez Jezusa	601
c) Objawienie misterium Kościoła w zmartwychwstaniu Jezusa i w posłaniu Ducha	602
3. Nowotestamentowe wątki eklezjologii	603
a) Kościół w teologii Pawłowej	603
b) Kościół zbudowany na fundamencie apostoelskim (listy pasterskie)	606
c) Kościół jako braterska wspólnota uczniów Jezusa (Jan)	608
d) Kapłański lud Boży (Pierwszy List Piotra)	609
e) Pielgrzymujący lud Boży (List do Hebrajczyków)	610
f) Kościół walczący i triumfujący (Apokalipsa Jana)	610
4. Synteza najważniejszych wypowiedzi biblijnych o Kościele	611
III. Wybrane zagadnienia z historii teologii	612
1. Perspektywy w patrystyce	612
2. Kościół według św. Augustyna	617
3. Eklezjologia średniowieczna	619
4. Rozumienie Kościoła według Lutra i Kalwina	621
5. Kontrreformacyjna definicja Kościoła u Roberta Bellarmina	623
6. Eklezjologia pod wpływem deizmu i Kościoła państwowego	624
7. Powstanie eklezjologii teologicznej	624
IV. Eklezjologia systematyczna	625
1. Kościół jako sakrament wspólnoty z Trójjedynym Bogiem	625
a) Źródło Kościoła w samoudzielaniu się Boga Ojca	625
b) Źródło Kościoła w Jezusie z Nazaretu	626
c) Obecność Ducha Świętego w Jego Kościele	627
2. Podstawowe działania Kościoła w <i>martyria</i> , <i>leiturgia</i> i <i>diakonia</i>	628
a) Prorockie posłannictwo Kościoła w <i>martyria</i>	628
b) Kapłańskie zbawcze posłannictwo Chrystusa w <i>leiturgia</i>	628
c) Królewskie zbawcze posłannictwo Chrystusa w <i>diakonia</i> Jego Kościoła	629

3. Sakramentalno-charyzmatyczny ustrój Kościoła	630
a) Źródło ustroju Kościoła w jego istocie sakramentalnej	630
b) Świeccy jako tradenci sakramentalnej misji Kościoła	630
c) Hierarchia kościelna	631
4. Eschatologiczne spełnienie Kościoła	640

ROZDZIAŁ JEDENASTY

Kapłaństwo Chrystusa w liturgii Jego Kościoła

(Teologia sakramentów)

A. SAKRAMENTALNE POŚREDNICTWO ZBAWCZE (SAKRAMENTY W OGÓLNOŚCI)	641
I. Tematy klasycznej teologii sakramentów	641
1. Sakramentalność jako kategoria teologiczna	641
2. Struktura i miejsce teologii sakramentów w dogmatyce	642
3. Kryzys idei sakramentalnej we współczesnej świadomości	643
4. Powstanie klasycznej teologii sakramentów	644
a) Konieczność teologicznej refleksji nad sakramentami	644
b) „Sakrament” jako techniczny termin teologiczny	644
c) Przyporządkowanie <i>sacramentum</i> do rodzaju znaku (Augustyn) ...	645
d) Scholastyczna definicja sakramentu	647
5. Podstawowe pojęcia klasycznej teologii sakramentów	648
a) Ustanowienie sakramentów przez Jezusa Chrystusa	648
b) Znak sakramentalny	649
c) Skutek sakramentów	649
d) Udzielanie łaski uświęcającej	650
e) Charakter sakramentalny	650
f) Obiektywna skuteczność sakramentów (<i>ex opere operato</i>)	651
g) Sposób działania sakramentów	651
h) Względna konieczność sakramentów	652
i) Szafarz sakramentów	653
j) Otrzymujący sakrament	653
k) Liczba i porządek sakramentów	653
l) Sakramentalia	654
6. Ważniejsze wypowiedzi Magisterium dotyczące ogólnej teologii sakramentów	654
a) Obiektywna skuteczność	654
b) Dekret dla Ormian	655
c) Sobór trydencki	655

d) Zajęcie stanowiska przeciwko modernizmowi	656
e) Sobór watykański II	657
7. Sakramenty w reformacyjno-katolickiej kontrowersji i jako zadanie teologii ekumenicznej	657
8. Nowe wątki we współczesnej teologii sakramentów	659
a) Nowe określenie relacji między słowem i sakramentem	659
b) Kościół w Chrystusie jako sakrament podstawowy i jego konkretyzacja w poszczególnych sakramentach	660
c) Impulsy zrodzone z teologii misteryjnej	661
d) Sakramenty w świetle współczesnej teorii komunikacji	662
e) Krytyczno-społeczny potencjał sakramentów	662
II. Antropologiczny dostęp do sakramentów	663
1. Ponowne odkrycie symboli	663
2. Ontologia symbolu	664
3. Ciało ludzkie jako prasympol	665
4. Symbol w wymiarach czasu i historii	665
5. Konkretyzacja w wielości symboli w życiu i świecie	666
III. Geneza sakramentów w działaniu i życiu Jezusa Chrystusa	667
1. Eschatologiczne czynności symboliczne Jezusa przedpaschalnego	667
2. Realny symbol eschatologicznego panowania Boga: krzyż i zmartwychwstanie Chrystusa i symboliczne uobecnianie tych zbawczych wydarzeń	668
3. Krytyka kultu a chrześcijańska liturgia	668
IV. Eklezjalny wymiar sakramentów	669
B. SZCZEGÓŁOWA TEOLOGIA SAKRAMENTÓW	670
I. Podstawa chrześcijańskiej egzystencji	670
1. Chrzest – sakrament wiary i wspólnoty kościelnej	670
a) Pojęcie i prehistoria chrześcijańskiego chrztu	670
b) Geneza chrztu chrześcijańskiego	672
c) Aspekty teologii chrztu w historii	676
2. Bierzmowanie – sakrament zachowania wiary chrześcijańskiej	682
a) Pojęcie i opis	682
b) Geneza bierzmowania	683
c) Kwestia specyficznej łaski bierzmowania	684
d) Nauka Kościoła o sakramencie bierzmowania	687
e) Teologia inicjacji w chrzcie i bierzmowaniu	690

II. Sakramentalne celebrowanie Bosko-ludzkiej <i>koinonia</i>	692
3. Eucharystia – sakrament miłości Bożej	692
a) Tematy doktryny eucharystycznej	692
b) Biblijne świadectwa Eucharystii	695
c) Historyczne etapy doktryny Eucharystii	698
d) Perspektywy teologii Eucharystii	720
III. Reakcja Chrystusa na grzech, chorobę i zagrożenie śmiercią	724
4. Pokuta – sakrament pojednania z Bogiem i Kościołem	724
a) Ogólne omówienie sakramentu pokuty	724
b) Pokuta w okresie nowotestamentalnym	727
c) Historia sakramentu pokuty	729
d) Perspektywy systematycznej teologii pokuty	736
e) Odpust jako szczególna forma zachodniej praktyki pokuty	738
5. Sakrament namaszczenia chorych	745
a) Namaszczenie chorych w sakramentalnym życiu Kościoła	745
b) Rozważania antropologiczne	747
c) Świadectwa biblijne	747
d) Namaszczenie chorych w historii teologii	749
e) Krytyka reformatorska, doktryna Trydentu i wypowiedzi soboru watykańskiego II	751
IV. Budowanie i kształt Kościoła	752
6. Sakrament święceń – przekazywanie duchowej pełnej władzy do realizacji zbawczej posługi Chrystusa w Jego Kościele	752
a) Tematy i perspektywy	752
b) Biblijne świadectwa genezy i istoty sakramentu święceń	755
c) Sakrament święceń w historii teologii i dogmatów	757
d) Systematyczna kwestia przesłanki dogmatycznej uzasadniającej miejsce kapłaństwa urzędowego w „eklezjologii <i>communio</i> ”	766
7. Sakrament małżeństwa – znak wspólnoty przymierza Chrystusa z Jego Kościołem	768
a) Tematy, perspektywy i doktrynalne wypowiedzi o sakramentalności małżeństwa	768
b) Ważniejsze dokumenty Magisterium	769
c) Małżeństwo w świadectwach Pisma Świętego	770
d) Sakramentalność małżeństwa w historii teologii	773
e) Teologia Przymierza jako systematyczna oznaka nowego rozumienia sakramentu małżeństwa	779

ROZDZIAŁ DWUNASTY

Wspólnota życia z Bogiem w Duchu Świętym

(Nauka o łasce)

I. Tematy i perspektywy	781
1. Zadania nauki o łasce i jej miejsce w dogmatyce	781
2. Ważniejsze dokumenty Magisterium	783
3. Istotne wypowiedzi doktrynalne o łasce	785
II. Biblijne świadectwa o łasce	786
1. Wskazówki ze Starego Testamentu	786
a) Terminologia	786
b) Wybranie i przymierze	786
c) Stworzenie człowieka na obraz Boży	786
d) Orędzie prorockie: Bóg jest miłością	787
e) Obietnica powszechnego nowego przymierza	787
2. Łaska w Nowym Testamencie	788
a) Panowanie Boga jako łaska i Jezus jako jej pośrednik	788
b) Łaska jest życiem i wspólnotą z Bogiem (Jan)	789
c) Łaska jako nowa sprawiedliwość i świętość (Paweł)	789
d) Łaska jako wspólnota z Bogiem i udział w Jego życiu	791
III. Rozwój historyczny nauki o łasce	792
1. Patrystyczna wizja odkupienia przed Augustynem	792
2. Przedpole zachodniej nauki o łasce: walka z gnostycko-manichejskim dualizmem	793
3. Augustyńsko-pelagiański spór o łaskę i powstanie odrębnego traktatu o łasce (rozdział soteriologii i nauki o łasce)	794
4. Augustyn, nauczyciel łaski (354–430)	796
5. Spór z semipelagianizmem	798
6. Stanowiska Urzędu Nauczycielskiego	799
a) Doktryna grzechu pierworodnego	799
b) Nauka o skuteczności łaski Chrystusowej	800
c) Pytanie o początek wiary	801
7. Rozwój problemów w teologii średniowiecznej	801
a) Spór o predestynację	801
b) Przygotowanie się do łaski	802
c) Problem łaski stworzonej i niestworzonej	804
d) Łaska jako główny temat antropologii (Tomasz z Akwinu)	805
8. Rozwój późnośredniowieczny jako tło reformacyjnego protestu	807
9. Główne rysy luterańskiej koncepcji usprawiedliwienia grzesznika	809

10. Nauka soboru trydenckiego o usprawiedliwieniu	811
11. Aspekty potrydenckiej nauki o łasce	816
a) Charakterystyka ogólna	816
b) Spory o łaskę i tak zwane systemy łaski	817
c) Jansenizm jako heretycki augustynizm	818
12. Braki nowożytnej teologii łaski i ich przewyciężenie	820
IV. Łaska Ducha Świętego – zasada chrześcijańskiej egzystencji	822
w wierze, nadziei i miłości	822
1. Łaska jako Summa Ewangelii	822
2. „...według wiary, a nie dzięki widzeniu postępujemy” (2 Kor 5,7)	823
3. „...w nadziei chwały Bożej” (Rz 5,2)	823
4. „Największa z nich jest jednak miłość” (1 Kor 13,13)	824
Bibliografia	826
Indeks osób	847